

КНИГА ФОЛЬКЛОРУ ПОГРАНИЧЧЯ, В ЯКІЙ СОТВОРЕННЯ ЖИТТЯ І КУЛЬТУР

Оксана КУЗЬМЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0512-6388>

докторка філологічних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ соціальної антропології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: kuzmenko.oksana@gmail.com

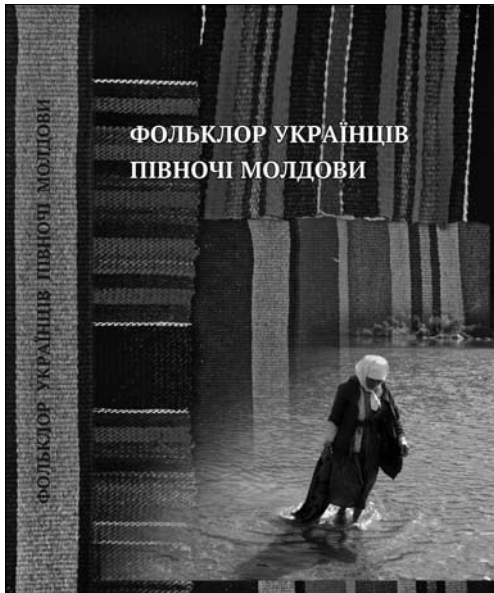
**Фольклор українців півночі Молдови:
пісні та речитативи.**

**Записали, упорядкували Надія Пастух
та Ольга Харчишин. Нотні транскрипції
Анни Черноус, Христини Попович. Львів:
Інститут народознавства НАН України,
2020. 800 с.: іл.**

Наукова бібліотека дослідників української народної культури нещодавно поповнилася новим збірником, який без перебільшення можна вважати унікальним. Це перше спеціальне академічне видання фольклору українців Молдови, видане окремою книгою. Працю здійснили досвідчені фольклористки — старші наукові співробітниці Інституту народознавства НАН України, кандидатки філологічних наук Надія Пастух та Ольга Харчишин. Протягом 15 років обидві учені у складі трьох експедицій під головуванням професора Ярослава Тараса (2005—2007) та самостійних виїздів (2008, 2009 та 2016 рр.) обстежили 41 село та два міста, 10 районів півночі Молдови, в кожному з яких записали фольклор різних жанрів. У ході польової роботи авторки задокументували добру збереженість та репертуарне розмаїття народнопісенної культури українців як однієї з найчисельніших зарубіжних спільнот, яка проживає у сусідній державі — Республіці Молдова (за переписом населення 2004 р. — 282,4 тис. осіб, або 8,4% від усього складу). Особливо щільно українці заселяють північні райони Молдови, де поруч із молдовськими сусідають українські села, у яких і сьогодні звучить українська мова, побутує український фольклор.

Актуальність праці зумовлена нагальною потребою зафіксувати та осмислити уснословесні надбання місцевостей, що досі залишалися білими плямами на фольклорній карті України в її етнічних межах. Такий збірник остаточно розставляє усі крапки на «і» щодо наболілого питання етнічної належності фольклорного спадку мешканців українсько-молдовського пограниччя. Він є гідною відповіддю триваючим сепаратистським тенденціям політичного русинства щодо Закарпаття, Галичини, які виявляються й у наукових фальсифікаціях, пов'язаних із привласненням надбань української фольклорної традиції у Молдові [1].

Нове наукове видання, його фундаментальний зміст засвідчують самобутню пограничну культуру та міжкультурну взаємодію двох етносів. У світовій фольклористичній практиці все більше зростає увага до таких феноменів. Фольклористка Лотте Тарка, професорка університету Гельсінки, у монографії «Songs of the Border People» (2013) зазначила, що вивчення пісень пограничних людей є важливим з точки зору пізнання комунікативного створення індивідуальної та колективної ідентичностей, які ґрунтуються на особливому міфо-історичному погляді на світ [2]. Фольклор українців Півночі Молдови —

саме такий оригінальний погляд на світ ойкумени, де україномовна пісня стає яскравим маркером етнічного буття у межах іншої держави. Україна має тисячі кілометрів сухопутних кордонів (з них тільки з Молдовою 1222 км) і різних сусідів, через те кожне її пограниччя становить окремий актуальний напрямок досліджень, що має широкий спектр етнокультурної проблематики та предметного поля [3, с. 37].

Українсько-молдовське пограниччя, характеризується тим, що українська спільнота, яку складають кілька груп: автохтони, вихідці з Галичини і Буковини, переселенці з Поділля, зі Слобожанщини, — проживає компактно на землях півночі сучасної Молдови. Як неодноразово зазначали у своїх студіях дослідниці, чинник контактної зони українців та молдован, який сформувався дуже давно ще наприкінці XIII—XIV ст., породив явище енокультурного «природного» пограниччя. Воно показує, як два народи ділили спільний простір землі, який для них рідний, та є тією «малою батьківщиною», яку кожна людина, чим старшою вона стає, особливо плекає у серці й пам'яті.

Оригінальна зона етнічного суміжжя українців і молдован витворила неповторну фольклорну традицію, яка демонструє не пряме запозичення, а одну з моделей міжкультурної комунікації. Творчий симбіоз, природне злиття різноетнічних елементів помітно вже при першому знайомстві із змістом збірника, який відображає словесну і музичну культуру. До слова, мелодії до пісень занотували талановиті етномузикологині львівської транскрипційної школи

Анна Черноус і Христина Попович. Вагому частку в презентуванні етномузичної сторони праці зробив музичний редактор Василь Коваль.

Щодо структури збірника, то варто відзначити, що він має дуже високий рівень наукового опрацювання текстів, обрядових та комунікативних контекстів, які включені у розлогі «Додатки». У збірнику враховано найсучасніші вимоги до атрибуції та едичії, що передбачають не тільки паспортизацію кожного зразка, але також відомості про варіанти та паралелі до пісні (речитативу) з інших фольклорних регіонів України. Особливо уважно проаналізовано видання фольклору зі суміжних українських земель — Буковини та Поділля, а також найновіші видання, які мало представлені в науковому обігу. «Примітки й коментарі» відображають ретельну пошуково-аналітичну роботу фольклористок із кожним текстом, а в збірнику, зауважимо, їх вміщено понад 600 одиниць з варіантами.

Вступна частина збірника містить докладний коментар від упорядниць щодо анатомії текстів, їхніх орфоепічних, лексичних, морфологічних особливостей та головних жанрових параметрів. Тут подано передмову «Від музичного редактора», а також три ґрунтовні аналітичні статті про стан збереження й побутування фольклорної традиції українців Молдови, про особливості її польових досліджень та етномузичну специфіку. Важливим доповненням слугують карта польових обстежень та список транскрипційних знаків для легшого прочитання мелодій.

Основна частина корпусу складається з трьох розділів, у межах яких обрано жанрово-тематичну класифікацію:

- 1) «Обрядові пісні та речитативи».
- 2) «Необрядові пісні та речитативи».
- 3) «Іншомовний фольклор з голосу українців», де подано зразки румунською та російською мовами.

Кожний розділ містить надзвичайно цікаві, або й неповторні зразки, оскільки північні терени Молдови, що простягаються дністровсько-прутським міжріччям, належать до зони рідкісного збереження фольклорної архаїки. Саме тому тут простежується виняткове наповнення жанрової системи української творчості. Особливо потужно представлено обрядові жанри, часто з «живим» обрядовим контекстом. У збірнику можна побачити низку фольклорних реліктів календарного циклу, скажімо, *жнивні колядки*

(їх виконували на початку жнив в українських селах Молдови ще у другій половині ХХ ст.), розповсюджені в давніх виявах *колядки з космогонічними та величально-хліборобськими мотивами*. Приверне увагу дослідників і локальний звичай вибору пари під час *вечорниць* із піснями-парованками, які виділено в окремий підрозділ.

Хочемо зауважити, що українське населення на обстежених дослідницьких теренах із поглядом історико-етнографічного районування не є однорідним. Його обрядова та фольклорна традиції постають як багатоліка локальна мозаїка, фрагменти якої формувалися у різний час та під дією різних чинників. Скажімо, виразний регіональний характер має дуже багатий новорічний обрядовий комплекс «Маланка», ареалом найбільшого поширення якого є терени українсько-молдовського Подністров'я. Типовим явищем у досліджуваній традиції є строкати різночасові сегменти, породжені чи підживлювані сусідством із східнороманськими народами. Унаслідок таких довготривалих українсько-молдовських культурних взаємин витворився оригінальний жанр *гейкання* — колективні новорічні речитативи в контексті давнього звичаю *обрядової оранки*.

Не менше цікавим є *родинно-обрядовий фольклор*, зокрема у його потужній течії похоронно-голосильної традиції. У середовищі українців півночі Молдови досі жива традиція голосити, зокрема вирізняються метафоричні плачі, що супроводжують вже мало де збережені звичаї ховання ляльки під час засухи, або ж голосіння за грибами. Натомість поширені на всьому українському етнічному ареалі *весільні пісні* під впливом молдовсько-румунської культури весільної інструментальної музики тут суттєво зникли.

Значною є група *необрядових творів*, яку склали *балади*, кілька *співанок-хронік*, чимало *пісень родинно-побутових* про взаємини дітей і батьків, *соціально-побутових пісень* (козацькі, чумацькі, про народних месників, текрутські та солдатські), *жартівливі та сатиричні пісні*. Викоремлено й підрозділ *дитячих пісень* та *речитативів* (колискові, молитви, забавлянки, вірші, заклички, ігри, лічилки). Але якщо уважніше поглянути у зміст кожного із жанрових різновидів, то помітна передусім одна важлива риса — *україноспівність*, що є домінантою етнічного самозбереження українських спільнот за кордоном.

Завершальна частина збірника «Примітки й коментарі», склала одну третю величезного тому, який має увесь необхідний науковий інструментарій до основного корпусу. Важливою, з нашого погляду, є та частина додатків, у якій можна знайти інформацію про контекст виконання, особливості функціонування, пору активного побутування та час загасання традиції чи їх відновлення (якщо таке сталося). Авторки подбали про коментарі щодо наявності близьких варіантів в інших селах Молдови, про середовище, у якому твір був особливо популярний, про статеві-вікові характеристики його виконавців. Нерідко в межах приміток зацитовано зауваження самих співаків та співачок про улюблену пісню (речитатив) або ж спостереження щодо поетичних особливостей тексту. Повний бібліографічний опис усіх зазначених публікацій подано у «Списку умовних скорочень використаних джерел», яких понад 130 збірників.

Новатоським є параграф «Обрядовий контекст словами носіїв традиції», у якому вміщено транскрипти оповідей та коментарі інформаторів про хід різних обрядодій (колядування на снопі, обходи зі звіздою, спалювання дідуха, передвеликоднє паління вогнів, весільні обряди тощо), про багатство місцевих народних звичаїв у минулому (про *вечорниці* чи *ворожбу «на Андрея»*). Ці тексти, окрім етнографічної вартості, мають також вагу з лінгвістичного погляду, оскільки показують стан збереження рідної мови (часто у суржиковій формі) в українців Молдови. Увесь фольклорно-етнографічний додаток завдяки його мовним особливостям, помітним відмінностям у мовленні старшого та молодшого покоління, селян та інтелігенції, без сумніву, стане цінним для діалектологів й етнолінгвістів.

Як кожний повновартісний академічний збірник праця містить кілька важливих рубрик: *показчики виконавців* (понад 170 осіб!), назв сіл у контурах районів, де проведено записи, та інших топонімів («Алфавітний показчик поселень»), «Алфавітний показчик пісень», а також словничок діалектної, застарілої чи маловживаної лексики з наголосами, яка трапляється у текстах фольклору та цитованих коментарях виконавців. Наприкінці для іншомовних читачів авторки подали резюме англійською та румунською мовами.

Хочемо особливо відзначити зовнішній вигляд книги, яку дуже приємно тримати у руках, немов

доторкаєшся до барвистого килимка. Окрім того, вона чудово ілюстрована, зокрема двома блоками кольорових та чорно-білих фотографій, які оживлюють для нас образи тих, які бережуть фольклорну традицію сьогодні. Кілька десятків світлин візуалізують різні етапи польової роботи Надії Пастух та Ольги Харчишин від самих її початків у далекому 2005 році і аж до міжнародної конференції у Кишиневі під егідою дирекції Інституту культурної спадщини АН Молдови у 2017 році. Кожна з фотографій дає можливість хоча б на трошки відчутти неповторну атмосферу культурного життя українців Молдови, зазирнути у захоплені й щирі обличчя співачок та співаків, а для молоді — пізнати цікаві моменти польової роботи експедиційників Інституту народознавства НАН України.

На завершення рецензії зазначимо, що через пограничну своєрідність, яка консервує фольклорну традицію, можна простежити динамку національних рис творчого духу українського народу. У фольклорі півночі Молдови він окреслює типовий кругообіг життя — від народження до смерті, в якому є місце і для відображення добросусідських відносин. Як оповідає одна з легенд, яку записали авторки, «Жили люди-велетні... І ці люди подавали одне одному руку через Дністер». У цьому бачимо витоки того, чому культурне пограниччя не стає культурним бар'єром.

Звісно, українські легенди і перекази з півночі Молдови — це вже інші тексти й чудесна історія для продовження. А тому добре було б підготувати другий том й присвятити його народній прозі українців півночі Молдови. І саме цього ми щиро бажаємо авторкам на майбутнє.

А сьогодні, усього за кілька місяців свого публічного життя, збірник Надії Пастух та Ольги Харчишин «Фольклор українців півночі Молдови» дістав перші захоплені відгуки від вітчизняних науковців та авторитетів у царині традиційної культури з-поза меж України (https://www.youtube.com/watch?v=toI-A0fkX_Y&t=41s). І це, вважаємо, цілком заслужено, адже він є справжньою енциклопедією духовного життя українців півночі Молдови та скарбницею його унікальних архаїчних рис, які уміє довго зберігати неугасима народна поетична творчість.

1. Суляк С.Г. Русины Молдавии: право на сохранение этничности. *Этнографическое обозрение*. Online. 2007. Январь. URL: http://journal.iea.ras.ru/online/2007/ЕОО2007_1b.pdf (дата звернення 21.04.2021).
2. Tarkka L. Songs of the Border People. Genre, reflexivity, and performance in Karelian oral poetry. *Folklore Fellows' Communications*. 2013. № 305. 631 pp.
3. Кирчів Р. *Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя*. Львів, 2013.